

Sayı : 4

Yıl : 1988

MARMARA ÜNİVERSİTESİ FEN - EDEBİYAT FAKÜLTESİ

TÜRK LÜK ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

İstanbul - 1989

FRANSIZ TÜRKOLJİSİNİN TARİHİNE BİR BAKIŞ

Louis BAZIN*

“Türkoloji” tabirinin kullanılışı oldukça yenidir ve XX. asrın ilk çeyreğinde yaygınlaşmaya başlamıştır, tıpkı, bu bilimle uğraşan uzmanları kasteden “türkolog” tabiri gibi. Altay Dağları bölgesindeki esas yerleşim alanlarından çıkarak, genişleyen ve VI. asrın ikinci yarısında Çin Seddi’nden Amu Derya havzasına kadar egemenliklerini yaymış olan Türklerin kurdukları büyük Türk boyları konfederasyonunun isminden türeyen bu tabir, günümüzde bu eski Türklerle aynı dil grubundan olan toplulukların tarih, kültür ve dillerinin incelenmesinde kullanılmaktadır. Fetihlerinin genişliği ve bu büyük grup içinde ilk defa dilini yazıya döken ve edebiyatta kullananlar olduklarının kazandırdığı ünün neticesi olarak Türklerin isimleri asırlar boyunca kendi dillerine doğrudan akraba olan dilleri konuşan bütün toplulukları kavramı, dünyada olduğu gibi Fransa’da, temelde dille ilgili geniş bir tanıma dayalıdır. Türkolog olmak ise, öncelikle bilimsel çalışmalarını bir ya da bir çok Türk dilinin bilgisi temeline dayandırmaktır; türkolojinin esası ise filolojik bir niteliğe sahiptir.

İşte bundan dolayıdır ki; diğer ülkelerde olduğu gibi Fransa’da da, türkolojiden ancak bir Türk dilinin ciddi olarak incelenmesine başlandığı andan itibaren bahsedilebilir. Bu dil de, Akdeniz havzasının doğusunda Osmanlı Devletinin ağır basan tarihi öneminden dolayı, çok tabii olarak önceleri Türkiye türkçesidir.

Latin Batınının Türklerle olan temasları mutlaka bu devletin kuruluşundan çok evvel, Selçuklular döneminden itibaren başlamıştır. Fakat bu temaslar Haçlı Seferlerinin karşı tarafı ciddi şekilde anlamaya mani olan bir dinî yobazlık havasında ve, bilimsel ve tarafsız bir tanıma olayının gelişmesine son derecede uygunsuz şartlarda olmuştur. Elbette, bu sürtüşmelerin yanısıra, gerçek anlamda bilgi toplanacak bazı barış dönemleri de yaşanmıştır ama, kısacası, XVI. asırdan önce, birkaç istisna hariç, Batı Avrupa genellikle islâm âlemi ve özellikle de Türkler hakkında tamamen çarpıtılmış bir imajdan başka bir şey edinmemiştir.

Unutulmaması gereken bir kaç istisna şunlardır: çoğunluğunu Fransiskenlerin teşkil ettiği katolik keşişler, XIII. ve XIV. asırlarda, Moğolların

* Prof. Dr., Paris Üniversitesi

kudretli dönemlerinde, Moğol Hanlarının yanlarına görevli olarak gönderilmişlerdir. Bu keşişler yaptıkları seyahatlerle müslüman Türk ülkelerini baştan başa katederek, hanların saraylarında kendileriyle tartışan ve bu tartışmalar esnasında, budistlerin aksine, tek tanrıcılık temel ilkesi konusunda kendileriyle hemfikir olan aydın müslümanlarla karşılaşmak fırsatını bulmuşlardır. Bugün hâlâ birkaçı muhafaza edilen ve bu keşişlerce yazılan raporlar, islâma karşı düşmanlık taşımakla beraber, islâm hakkında kısmen doğru bilgiler vermektedirler. Fakat bu bilgiler ancak kilisenin yakın çevresine ulaşabilmekteydi, ve Latin Batıda islâm hakkında yaygın olan kaba yanlışları düzeltmeye yetmemekteydi. Bu kaba yanlışların en aşikârı ise, putperestlik gibi gösterilen “Hz. Muhammed’e tapma” iddiasıydı (oy- sa, islâm âleminde hıristiyanlar buna benzer bir şekilde Hz. İsa ve Haç’a karşı putperestlikle suçlanmaktaydılar).

XVI. asırda, I. François’ın hükümdarlığı sırasında, (I. François’ın kendisi de Osmanlılarla iyi ilişkiler içindeydi) derslerinde ve yazılarında müslümanların ve Türklerin hakkında müspet bir imaj yaratmaya başlamış olan Guillaume Postel adında bir Fransız aydınını görüyoruz. 1510’da Barenton’da doğan G. Postel, Osmanlı Devletinde seyahat ederek, halkını sempatiyle tetkik etmiştir. Hümanist ve mutasavvuf olduğu kadar dil öğrenimine de meraklı olan Postel, Fransa’ya döndüğünde, I. François tarafından yeni kurulmuş olan “Collège Royal”’a (bugünkü Collège de France’in atası) profesör olarak atanmıştır. Burada yunanca, arapça ve ibrance dersleri vermiştir. Aynı zamanda, burada bir miktar türkçede öğrendiği için, yazılarında türkçe hakkında bazı bilgiler vermektedir. Gerçek bir bilimci seviyeye henüz ulaşamamış olmakla birlikte, daha derin araştırmalara yol açabilecek olan dil yeteneklerinden ziyade, yazılarının ve öğretiminin hümanist ve hoşgörülü ruhu onu Fransa’da Şark kültürleri konusunda tarafsız bir araştırmacının öncüsü yapmıştır. Tek tanrılık çerçevesi içinde hıristiyanlık ve müslümanlığın birbirine yakınlığını iyi bilen Postel, bu iki dini de uzlaştırmanın faal bir taraftarıydı. Bu da kendisine, hayatının son döneminde, ve 1581’deki ölümüne kadar Engizisyonun gazabına uğramasına sebep olmuştur. Gerçekten de, 1547’de I. François’ın ölümüyle, kralın koruyuculuğundan mahrum kalmıştı.

Osmanlı Devletinin bazı şehirlerinde yerleşme hakkı ile, ayrıcalıklı bir statüyü Fransız tacirlerine veren ve 1535’de yapılan antlaşmalarla uzatılan, Şarlken’e karşı I. François ile Kanunî Sultan Süleyman arasındaki ittifak, Fransa ile Osmanlı Devleti arasında yalnızca diplomatik ve ticarî temasların kurulmasını sağlamakla kalmamış; aydın Fransız çevrelerinde Haçlı

zihniyetinin sönmesine ve Osmanlılara karşı sevgi ve hayranlıkla karışık bir merakın uyanmasına yardımcı olmuştur. Osmanlılar zaten Fransa'da, Osmanlılar olarak değil de Türkler olarak tanınmaktaydılar. İslâm âleminin başında bulunmalarından dolayı da, gündelik dilde, Türk kelimesinin kullanılması Müslüman kelimesi yerine tercih edilen bir eş anlamlı kelime olmuştur. Aynı şekilde, Osmanlı Padişahı da "Büyük Türk" diye adlandırılmakta, "müslümanlığı kabul etmek" tabiri yerine de "Türk olmak" tabiri kullanılmaktadır.

1535'ten sonra, Fransız tabiyetlilerin Türkiye'de, hazırladıkları seyahatnameler ve Fransız diplomatik raporları sayesinde Türkleri tanımak kolaylaşmıştır. Böylece, dinî yobazlıktan miras kalan eski korkularından gitgide sıyrılan Fransa'da islâmiyet tanınmaya başlamıştır. Bu gelişme 1535'teki antlaşmalardan önceleri de fark edilmektedir. Postel kadar Türklere ve islâma karşı olan sevgisi ileri gitmediyse de, Rönesans'ın bir büyük hümanisti, François Rabelais, 1532'de neşredilen daha ilk kitabında bile, "Büyük Türk"ün din ve kurumlarının lehinde söz etmekten çekinmemiştir, ve bunların bazı noktalarındaki bilgeliğini mizahıyla savaştığı çeşitli kavramalara karşı kullanmıştır. Kendisinden sonra, XVI. asrın sonlarının büyük felsefecisi, Michel de Montaigne de bazen aynı metodu çağının geleneksel bazı fikirlerini tenkit etmek için kullanmıştır. İki asır sonra, Voltaire de aynı şeyi sistematik bir şekilde yapacaktır.

XVI. asır, Fransa'da Osmanlılar sayesinde, Türklerin ve islâmiyetin tanınması için bir başlangıç olmuştur, fakat, Osmanlı Devletiyle artan ticarî ve diplomatik alışverişler çerçevesi içinde, modern Türkolojinin doğuşuna yol açacak ve Türk dünyası hakkında tarihî ve filolojik doğuşuna yol açacak ve Türk dünyası hakkında tarihî ve filolojik araştırmaların gelişmesinin kökenini oluşturacak bilimsel bir hareketin başlangıcı için XVII. asır beklemek gerekecektir.

Türk dünyasını kendine konu edinen (o dönemde aslında Osmanlı Devletinin Türkleri söz konusudur) gerçek bir bilimin gelişmesinde ilk şart, yani mümkün olduğu kadar akılcılık ve tarafsızlığa yönelmek için artık yalnızca Avrupa kaynaklarına değil, ama Türk dilinin ciddi olarak öğrenilmesini gerektiren, Türk kaynaklarına baş vurmaktır.

XVI. asrın ortalarından beri, Türk dili, yabancıların bazıları, özellikle de Osmanlı Devletinin Türk bölgelerinde oturan veya seyahat eden Fransızlar (XVII. ve XVIII. asırlar boyunca gitgide sayıları artmıştır) tarafından az çok bilinmekteydi, bunların bildikleri ancak kulaktan dolmadır ve

dil öğretimini sağlayabilecek dilbilgisi veya lûgat kitaplarından tamamen yoksundular.

Bu tür kitapların ilki XVII. asrın ortalarında hazırlanmış ve 5 ciltlik in folio halinde, 1660'la 1680 arasında yayınlamıştır. Bu lûgat oldukça büyüktür ve içinde hem türkçe, hem arapça, hem de farsça kelimeler bulunmaktadır ve XIX. asrın ortalarına kadar da, eskimesi önlenememesine rağmen, Avrupalı şarkiyatçıların başvurabildikleri türkçe lûgatların en önemlisi olarak kalmıştır. Yazarı, Lorrain'de doğup sonradan Meninski adıyla Polonya tabiyetine geçen François de Menginien idi. Adı *Thesaurus* olan bu lûgat, kelimelerin Osmanlı edebiyatında kullanımına göre yaklaşık telaffuzunu latince transkripsiyonlarıyla ama genelde döneme göre oldukça doğru olarak vermektedir. Bu kitap Batılılar için yazılmış ilk bilimsel Osmanlı türkçesi lûgatı olarak kabul edilebilir.

Türkçenin dilbilgisi ise XVIII. asrın sonlarına kadar kuluçka devresinde kalmıştır. Bu yüzden de, XVII. asırdaki Du Ryer ve Herbelot'nun çalışmaları yer alan dilbilgisi unsurları dil öğretimi için tamamen yetersiz kalmışlardır. Türkçenin ilk tanımlarının arap dilbilgisi üzerine dayandırıldığı Türkiye'de bile, türkçenin kendi dilbilgisi Osmanlı âlimlerinin ilgisini ancak XIX. asrın sonlarına doğru çekmiştir.

Yabancılar bu dilin kurallarını farazî çalışmaları okuyarak değil de, pratikten ampirik bir şekilde öğrenmeğe başlıyorlardı; yine kelime hazinesinin edinilmesi de pratiğe dayalıydı. Bu son noktada, az sayıda basılan ve böylesine büyük bir eseri elinde bulunduran imtiyazlılara Meninski'nin lûgatı çok kıymetli bir katkıda bulunmaktaydı. Ama yine de, Türk dilinin öğrenilmesi aslında yalnızca doğrudan doğruya türkçe konuşulan bir ortamda bulunmakla mümkün olmaktadır.

Oysa, Osmanlı Devletiyle olan ticarî ve diplomatik temasları için Fransa Krallığının gitgide artan sayıda tercümana ihtiyacı vardı (tercüman kelimesinin yanlış telaffuz edilmesinden dolayı o zamanlar bunlara *drogman* denirdi). Bu sebepten dolayı, XIV. Louis'nin hükümdarlığı sırasında, dolaylı yoldan Fransa'daki Türk incelemelerinin kökenini oluşturan bir karar 1669'da, Devlet müsteşarı Jean-Baptiste Colbert'in girişimiyle, Ticaret Şurası tarafından alındı. Bu karara göre, İstanbul ve İzmir'deki Kapuçinlere ait manastırlara (aslında bu kurum yalnızca İstanbul'da faaliyet göstermişti) Türkiye'deki Fransız konsolosluk ve elçiliklerine tercüman yetiştirmek üzere eğitilmiş 9'la 10 yaş arasında 6 çocuk gönderilmesi isteniyordu. Bu çocuklara "dil oğlanları" (Jeunes de langues) adı verilmişti. Bu-

rada hemen belirtelim ki; Devlet hizmetine hazırlamak amacıyla çocukları işe alma fikri doğrudan Osmanlıların “içoğlanları” kurumundan (fransızca da *icoglans* deniyordu) esinlendiğine dikkati çekebiliriz.

Osmanlıların kullandıkları bu sistemin taklidi gerçek hayata uygun değildi ve Beyoğlu’ndaki Kapuçinler manastırı hemen hemen yalnızca önceden katolikliği kabul etmiş olan hristiyan azınlıkların çocuklarını almış ve yarım asır boyunca da önemli bir netice elde edilememiştir: Katolik Fransa ile dinden sapmış olan İngiltere arasındaki politik ve dinî rekabet dönemi sayılan bu tarihlerde, Kapuçinlerin eğittikleri öğrencilerden çoğunu İngilizler anglikan mezhebine almışlar ve bunları birer anglikan misyoneri yapmışlardı. Bu yüzden de, 1721’de kurum tamamen değiştirilmiştir: geleceğin tercümanlarının tamamen Fransızlar arasından seçilmesini kararlaştırmıştı. Bunların bazıları Fransız doğumlu, diğerleri de Yakın-Doğu’da (Levant) tüccar veya tercüman ailelerin çocuklarıydılar; bundan başka, çocukları katolikliğin yayılmasında kullanılmaktan vazgeçilmiştir.

Yeni “Dil Oğlanları Okulu”nda her dönem 10 öğrenci ile sınırlandırılmıştı. Öğrenciler önce, Beyoğlu’nda Kapuçinlerin yanında değil de, Paris’te Collège Louis-le-Grand’daki Cizvitlerin yanında öğretim görüyorlardı. Mükemmel birer eğitimci olan Cizvitler latince ve eski yunanca dersleri veriyorlar; türkçe ile arapça derslerini ise nitelikli tercümanlara verdiriyorlardı. Türkçe öğretimi giderek ciddiyet kazanıyordu. Cizvitler kendilerini bu işe adanmışlardı, tıpkı Peder Holderman gibi. Peder Holderman 1730’da İstanbul’da, bu şehirde basılan ilk kitaplardan biri olan bir *Grammaire turque* (Türkçe Dilbilgisi) yayınlamıştı. Latin dilbilgisi kitaplarından esinlenen bu kitap, basit olmasına rağmen ciddi ilk fransızca kitaptır. Geleceğin tercümanları staja ancak Collège Louis-le-Grand’daki öğretimlerini tamamladıktan sonra Türkiye’ye, İstanbul Kapuçinlerinin yanına gönderiliyorlardı. Bu reform, Fransa’da, Türk dilinin modern ve akılcı öğretiminin başladığını belirtmektedir.

Bu suretle yetiştirilen tercümanlardan pek çoğu aynı zamanda değerli birer şarkiyatçıydılar, bir yandan Fransa ve Bâbıâli arasındaki anlaşmaların müzakerelerinde önemli bir rol oynarken, öte yandan da kıymetli eserler yazmışlardır. Türklere karşı, Haçlılardan ve Ortaçağdan arta kalan önfikirlerden sıyrılmışlardı ve çoğunlukla da derin bilgileri politikadan ekonomiye, kültürden edebiyata kadar engindi. “Dil Oğlanları” geleneğinin parlak bir örneği Pétis de la Croix ailesidir. Bu aileden iki kişi, daha sonra da göreceğimiz gibi, XVIII. asırda, Dil Oğlanları Okulu’nun yanısı-

ra, sonradan bu okulun yerini alacak olan Şark Dilleri Okulu'yla başlatılan yüksek öğretim kurumunda Fransız türkologlarının yetişmesinde ön planda rol oynayacaklardı.

Bu yeni okul hem 1789 Fransız İhtilâli'nin, hem de 1762'den sonra, XVI. Louis'nin hükümdarlığının sonlarına doğru, Collège Louis-le-Grand'dan Cizvitlerin atılmasını takip eden Dil Oğlanları Okulu'nun yıkılmasının bir sonucudur. En iyi eğitimcilerinden mahrum kalan okul, Paris Üniversitesi'ne bağlı bulunan Collège Luois-le-Grand içinde yaşamaya çalışarak, XVIII. asrın sonlarında tamamen düzensiz bir haldeydi: 1792'de, adı "Institut des Boursiers du Collège Egalité" (Collège Lous-le-Grand'ın İhtilâlden sonraki ismi) olarak değişen okulda artık yalnızca 4 öğrenci bulunmaktaydı.

Bu durum karşısında, Collège de France'daki arapça (G. Postel'den kalan kürsü) ve tercüman Pierre Rufin'in farsça derslerini takip ederek Paris'te yetişen bir şarkiyatçı, Louis Langlès, 1790'dan itibaren, Konvansiyon'a "De l'importance de langues orientales pour l'extension du commerce, le progrès des lettres et des sciences" (Ticaretin Yayılması, Edebiyat ve Bilimlerin İlerlemesinde Doğu Dillerinin Önemi) başlıklı bir inceleme yazısı sunmuştu. Bu yazısında üniversite tipinde bir uzmanlık eğitiminin başlatılmasını methetmektedir. Daha sonra, Bibliothèque Nationale'de (Millî Kütüphane) bir göreve getirilen Langlès, Fransız Konvansiyonu Halk Eğitim Komitesi Başkanı Lakanal'ı böylesine bir tedbirin alınmasına ikna etmeyi başarmıştı. Lakanal'ın teklifi üzerine, 30 Mart 1795'te, Konvansiyon kanun düzeyinde bir kararnameyi kabul ederek, Fransız Millî Kütüphanesi bünyesinde Şark Dilleri Okulu (Ecole des Langues Orientales) adı altında "politika ve ticaret için gerekliliği kabul edilmiş bulunan yaşayan Şark dillerinin öğretimini amaçlayan bir halk okulu" (une école publique destinée à l'enseignement des langues orientales vivantes d'une utilité reconnue pour la politique et le commerce) kurulmuştur.

Görüldüğü gibi, Cumhuriyetçi Konvansiyon da, şarkiyat incelemeleri konusunda, 1669'daki monarşi geleneğinden ayrılmamış, Dil Oğlanları Okulu'na pratik, ticarî ve diplomatik bir hedef vermişti. Bununla birlikte, yeni Şark Dilleri Okulu, Devlet hizmetine ayrılan Dil Oğlanları Okulu'na nisbeten daha geniş kitlelere hitap eden bir halk okulu olarak açılmıştı. Yine de, Dil Oğlanları Okulu, değişik adlarla ara ara açılıp, ara ara kapanarak 1893'lere kadar tercümanlığa yönelik, bir devlet bursluları okulu olarak yaşayacaktı. Şark Dilleri Okulu ise, kökeninde belirlenmiş oldu-

ğu görülen çerçevesinden sıyrılarak hızla Fransız şarkiyat biliminin ve özellikle de türkolojinin kaynağı olma yolunu tutmuştur.

Yeni Şark Dilleri Okulu'nun dersleri afişlerle ilân edilip, başlama tarihleri 1796 yılının Haziran ayının son günleri olarak belirlenmişti (4 Mes-sidor an IV). Burada üç kürsü açılmıştı. Okulun yönetimini de üstlenen Langlès "farsça ve Malezya dili" kürsüsüne getirilmişti ama, aslında, kitabî bilgisi olmadan öğrendiği farsçadan başka ders vermiyordu. "Edebî ve halk arapçası" diye adlandırılan kürsüye ise, sonradan döneminin ön büyük arap araştırmaları uzmanı olacak ve önceleri dersleri yalnızca *Kur'an* arapçasını içeren, Silvestre ve Sacy getirilmişti. "Türk ve Kırım Tatarları" kürsüsünde ise, ehil bir aday olmaması sebebiyle henüz asil bir profesör yoktu.

Neyse ki; bu eksiklik eski bir Dil Oğlanı olan ve Türkleri iyi tanıyan, hattâ, 1777'de, Kırım'daki görevi sırasında Tott Baronu'na eşlik etmiş olan bir tercümanın, Venture de Paradis'in atanmasıyla birlikte 1797'de tamamlandı. 1799'da, Napolyon'a eşlik ettiği Mısır Seferi sırasında erken-den ölmesiyle öğretimi yarım kalmışsa da, bir öğrencinin yeteneğini ortaya çıkarmada etkili olmuştu. 1800'den itibaren yerini alan bu öğrenci, Fransız türkolojisini canlandıracak olan Amédée Jaubert'tir. A. Jaubert Şark Dilleri Okulu'nda 1847'ye kadar yaklaşık yarım asır ders vermekten öte, çeşitli faaliyetlerle de uğraşmış ve Doğu'da pek çok misyona katılmıştı. Venture de Paradis'e eşlik ederek "Yüz Gün" (Cent Jours) boyunca Mısır Seferi'ne katılmış ve Napolyon tarafından İstanbul'a maslahatgüzâr olarak gönderilmiştir. Fakat onun gelişi Padişahın tahttan feragat ettiği bir döneme rastladığından dolayı Sultan II. Mahmut tarafından kabul edil-memişti. Napolyon'u destekleyen faaliyetleri yüzünden bir ara gözden düşünce, ticarî amaçlı bir seyahate çıkarak, Orta Asya'ya, Astrahan Hanlığı'na ve Urallar'a gitmişti, ama XVIII. Louis ve X. Şarl döneminde yeni-den öğretimdeki görevine döndürülerek, hükümetin tercümanlığı da ken-disine verilmişti. 1830 Temmuzundaki ihtilâl sırasında İstanbul'da görevli olarak bulunmaktaydı, Louis-Philippe'in hükümdarlığı döneminde ise tal-tife boğulmuştu. 1830'dan itibaren, "Académie"ye kabul edilmiş ve 1841'de de Fransa Yüksek Meclisi Üyesi (Pair de France) olmuştu. 1838'de Silvestre de Sacy'nin yerine Şark Dilleri Okulu'nun yöneticiliğine getirildikten sonra 1847'de ölmüştür.

Politika, yöneticilik ve diplomasi hayatı onun iyi bir şarkiyatçı kariyeri yapmasını engellememişti. Silvestre de Sacy'nin seviyesinde bilgin bir fi-

lolog değildi, türkçe öğretimindeki faaliyeti verimli olmuştur. 1823'de ve 1833'de basılan yararlı tablolarıyla *Elemens de la grammaire turke* (Türkçe Dilbilgisi Unsurları) adlı küçük kitabını yayınlamıştı, ve böylece Doğulu klasik yazarlardan seçme yazılar serisinin de yaratıcısı olmuştur. Bu seri içinde, Mehmet Vâhit Efendi'nin *Sefaretname*'sinin türkçe metnini de yayınlamıştır. Aynı sene, meslekdaşı, Şark Dilleri Okulu'nda farsça dersleri veren, arapçayı bildiği gibi türkçeyi de iyi bilen büyük bilgin Etienne Quatremère ile birlikte aynı seri içinde *Chrestomathie en Turk oriental* (Doğu Türk Yazarlarından Seçmeler) adlı 114 sayfalık bir kitap daha yayınlamıştır. Bu kitapta Çağatayca metinlerden özellikle de Ali Şîr Nevâî ve Babür Şah'tan seçme parçaları biraraya toplamıştı.

Önde gelen bir şarkiyatçı olan Etienne Quatremère bunların yanısıra türkolojiyi ilgilendiren Raşid-üd-Dîn'in *l'Histoire des Mongols* (Moğolların Tarihi) ve Makrizî'nin *l'Histoire des Sultans Mamlouks* (Memluk Sultanlarının Tarihi)'nin farsça metinlerini de yayınlamış, Çağatayca ve Orta Asya Türklerini kapsayan incelemeleri XIX. asırda Fransa'da başlatan asıl kişi olmuştur.

Amédée Jaubert'in ölümünden sonra, türkçe dersleri birkaç ay boyunca daha ziyade arap araştırmaları uzmanı olan Slane Baronu tarafından verilmişti, 1848'le 1863 yılları arasında ise yerine "Bibliothèque"de (İmparatorluk Kütüphanesi) önceden memurluk yapan Lois Dubeux getirilmişti. Dubeux özellikle *Univres Pittoresque*'in Didot serisinde yer alan *La Perse* (İran) kitabıyla tanınmıştı, ama Orta Asya Türkçesiyle de ilgilenmekteydi. Bu yüzden, aynı seride, *La Tartarie* (Tataristan) adlı, o dönemin ele geçen kitaplarından, özellikle de seyyahların anlattıklarından derlenmiş çok gerekli bir kitabı da yayınlamıştı.

1863'te Dubeux'nün yerini İstanbul'dan kalkıp Marsilya'ya giden bir gemide doğmuş olan Barbier de Meynard almıştı. Kendisi Dil Öğretmenleri Okulu'nun yetiştirdiği son tercümanlardandı ama konsolosluk kariyeri kısa sürmüştü. O da dönemin tüm diğer tercümanları gibi arapça ve farsçayı öğrenmiş ve Şark Dilleri Okulu'ndaki türkçe hocalığının yanısıra Collège de France'da farsça (1876'dan 1878'e kadar), sonra arapça (1878'de itibaren) hocalığını da 1908'deki ölümüne kadar üstlenmişti.

Barbier de Meynard'ın bilimsel yayını olan *Supplément aux dictionnaires parus jusqu'à ce jour* (Günümüze kadar Yayınlanmış olan Lûgatlara İlâve) kitabı türkoloji alanında osmanlıca lûgat yapımında önemli bir çalışmayı teşkil etmektedir. Lûgat iki cilt olarak 1881 ve 1886'da yayınlanmış ve as-

ında Meninski'nin eski lûgatinden alınan çoğunlukla fakir bir derleme olmaktan öte gitmeyen ve 1835'ten itibaren yayınlanan Bianchi ve Kieffer'in türkçe-fransızca lûgatını gerekli yönde tamamlamaktadır. İlk defa olarak, 1876'da ilk baskısı yapılmış olan Ahmet Vefik Paşa'nın *Lehçe-i Osmanî*'sinden, yani, çağdaş bir Türk lûgat yapımcısının çok ilginç çalışmasından faydalanılmıştı.

Barbier de Meynard'ın çağdaşı olan ve 1821'de doğup, 1889'da ölen Pavet de Courteille ise Şark Dilleri Okulu'nun şarkiyatçılığında yetişmiş, Collège de France'da profesörlük yapmıştı. Önde gelen türkologlar arasında yer alan de Courteille, bilimsel kitabının asıl kısmını parlak bir şekilde Çağatay dili ve edebiyatının incelenmesine ayırmıştı. *Babür-nâme*'nin ve Ferîd-üd-Dîn Attar'ın *Tezkere-i Evliya*'sının Türk Uygur yazısıyla yazılı metninin ilk çevirilerinden başka, *Dictionnaire du Turk Oriental* adlı ilk batılı lûgatu da ona borçluyuz. Kendisi, Amédée Jaubert'le birlikte, Fransa'da o zamana kadar yalnızca osmanlıca ve filoloji seviyesinde olan türkolojinin gelişmesini sağlayan hareketin öncüsü ve çalışmalarını Uygur türkçesine kadar genişleten ilk Fransız olmuştu. Collège de France'daki son türkçe hocası idi. De Courteille'in 1889'daki ölümünden sonra, Fransa'da Türk dili için tek üniversite öğretiminin verildiği kürsü, o sıralarda Barbier de Meynard'ın bulunduğu Şark Dilleri Okulu'ndaki kürsüdür.

1908'de Barbier de Meynard'ın ölümüyle, geçici olarak, yerine, farsça dersleri veren (zaten farsçayı Türk aksanıyla telaffuz eden) Clément Huart getirilmişti, sonra da, üstadımız ve selefimiz Jean Deny bu görevi üstlenmişti.

Barbier de Meynard'ın öğrencisi olan Jean Deny kariyerine tercüman olarak başlamış, sonra Maraş'ta konsolosluk yapmıştı. Osmanlıca araştırmalarında gerekli olan arapça ve farsçayı çok iyi bilen Deny, tam deyişle, türkçeye daha çok ilgiliydi, yani, dilin millî temeliyle ilgiliydi. Zaten kendisi yalnızca geleneksel şarkiyatçılık eğitimiyle değil, Ferdinand de Saussure ve Antoine Meillet'yle simgeleşmiş olan ve kariyerinin sonuna kadar gelişmelerin takip ettiği modern dilbilim eğitimiyle de yetişmiş ilk Fransız türkologudur.

Jean Deny'nin yaptığı ve ispat ettiği gibi, semitik bir dil olan arapça, Hind-Avrupalı bir dil olan farsça ve Altay dillerinden gelen ve kelime kökü değişmeden sonuna eklenen takılarıyla türkçe arasındaki karşılığı açıkça kavramak için, elbette, klâsik şarkiyatçılığın derin bilgili ve tekrar edici geleneğini aşmak gerekliydi. I. Dünya Savaşının hemen öncesinde

biten ama çok sonraları, 1920'de, yayınlanan *Grammaire de la langue turque* (Türk Dili Dilbilgisi) kitabı, o tarihte henüz kesin şeklini almamış olan "yapısalcı" modern dilbilim kurallarına uygun bir Türk dilinin ilk kez tanımlanması olarak dünya çapında kabul edilmişti.

Bu büyük kitabın alt başlığı "*dialecte osmanli*" (Osmanlı lehçesi), eski geleneğe başvuruyorsa da, arapça-farsça kökenli dilbilgisi olaylarını açıkça ayrı olarak ele almıştı. Bununla da, özellikle konuşma dilinin gerçeklerini göz önünde tutarak, kitapta özel olarak Türk dilinin incelenmesinin üstünde durmuştu. Arap harfleriyle osmanlıca yazma kurallarını anlatan Jean Deny, 20 yıl sonra kabul edilecek olan Latin harfli Türk alfabesine genellikle çok yakın olan bir fonetik yazı kullanmıştı. Metnin içinde ve çok sayıdaki notlarda, dilin oldukça ayrıntılı tarihçesi ve birbirleriyle mukayese edilebilecek diğer Türk dilleri, özellikle de Orta-Asya dilleri hakkında bilgiler vermekteydi. Böylelikle de, o dil bilim açısından türkolojinin genel bir kavramına doğru kesinlikle yönelmiş bir tanımın yazarları arasında birincidir. Mesela, Jean Deny'nin dilbilgisi kitabı, Türk grubunun, Balkanlardan Yakut bölgesine kadar yaşayan dillerinin hepsinin bir tablosunu ve beraberinde bir harita ile istatistiklerle veren ilk kitaptır. Jean Deny'den önce gelen âlimlerden Thomsen, Radloff, FWK Müller, Bang Kaup vs. gibileri de mutlaka genel, tarihi ve mukayeseli türkoloji içinde parlak çalışmalarıyla yer almışlardı. Zaten kendisi de bu isimleri saygıyla anmakta ve kendilerinden söz etmekteydi. Ama Jean Deny'nin ses ünü, onların araştırmalarının sonuçlarını Türkiye'nin yaşayan türkçesinin tanımının asıl çehresini oluşturduğu sentezin içine yerleştirmesi idi.

Kültür seviyesinde olduğu kadar dil seviyesinde de büyük bir dikkatle takip ettiği milletlerarası türkoloji çalışmalarındaki yeniliklerle, 1949'a kadar öğrenimini sürdüren Jean Deny'nin derslerinin muhtevası seneden seneye zenginleşmekteydi. Şark Dilleri Okulu'nun 1947-1948 üniversite dönemi için ders programını ilân eden afişi şu anda önümüzde durmaktadır:

— Cumartesi, 10.30'da, eski türkçe, Doğu türkçesi ve mukayeseli türkçe.

Cumartesi günleri 1,5 saat süren ve 1942 ile 1945 yılları arasında takip etmek şansını elde ettiğimiz bu dersin konusu bir seneden diğerine değişmekteydi. Bu ders, Orhun Kitâbelerinin incelenmesi ve İslâmdan önceki Türklerin gelenekleriyle başlayıp, yaşayan çeşitli Türk dillerinin tarihçesi veya çeşitli Türk topluluklarının çağdaş kültür antropolojisine ka-

dar uzanan genel türkolojiye muhteşem bir başlangıcı teşkil ediyordu. Jean Deny, bununla birlikte, müslüman Türklerle ilgili olarak, islâm hakkında bilgiler vermeği ve metinlerde geçen arapça veya farsça kelimeleri açıklamayı da ihmal etmezdi. Ama dikkatleri özellikle Türklerin dilleri ve kültürleriyle ilgili olayların üstüne çekmeğe özen gösterirdi.

Hayatının sonuna kadar Jean Deny Türk dili derslerini hep güncelleştirmişti. Türkiye’de dil ve alfabe inkılâpları yapılır yapılmaz, bu yeniliğe uymuş ve Latin harfli “yeni türkçe” I. ve II. yıl derslerinin temelini oluşturmuştu. Bunun yanısıra, Türkiye’nin uzun edebî ve kültürel geçmişiyle bağları koparmamak için, III. yılda, metin açıklamalarıyla birlikte, arap harfli osmanlıcaya giriş derslerini koymuştu. Biz de bu geleneği bugüne kadar muhafaza ettik.

Jean Deny öğrencilerinin ister klâsik, ister modern olsun, Türk edebiyatı derslerini her zaman metinler üstünde başlatmıştı, ayrıca sözlü şiir geleneğinden de bazı örnekleri, manileri daha çok tercih ederek, tanıtmaktan büyük zevk duymuştu.

1920’deki dilbilgisi kitabından yıllar sonra, yayınladığı *Principes de grammaire turque* (Türkçe Dilbilgisi Kuralları) eserinde ve *Philologiae Turciae Fundamenta* ’nın I. cildi için yazdığı *l’osmanlı et le turc de Turquie* (Osmanlıca ve Türkiye Türkçesi) konulu yazısında dille ilgili düşüncelerinin son durumunu sergilemekteydi. Yayımlanan eseri, derinlemesine incelediği filoloji ve dilbilim konulu yazılarını kapsamın yanısıra, tarihî ve filolojik bir çok soruya cevap vermekteydi. Aslında türkolojiyi bir bütün olarak ele almakta idi. Bu bütün içinde, dille ilgili bilgiler esaslı bir yer tutmakla beraber burada getirdikleri yararın yanısıra, zihnî, tarihî ve kültürle ilgili incelemelere de açmakta idi.

Jean Deny’ye, büyük bir dostluk ve hayranlıkla karşılıklı olarak bağlı bulunan bir başka büyük Fransız âliminin, Paul Pelliot’un düşüncesi de işte böyleydi: Paul Pelliot, Orta Asya’daki, özellikle de Touen-houang’daki bir misyonun başarısıyla çabucak tanınmıştı. Kendisi Touen-Houang’dan dönerken Paris’teki Fransız Millî Kütüphanesine (B.N.) bol miktarda, çok çeşitli dillerde, hatta Uygur türkçesiyle yazılmış el yazması kitap getirmişti. I. Dünya Savaşından sonra 1945 yılındaki ölümüne kadar Collège de France’da “Orta Asya dilleri, tarihi ve arkeolojisi” dalında profesörlük yapmıştı.

P. Pelliot da, Şark Dilleri Okulu’nun eski bir öğrencisiydi, esasen Çin araştırmaları uzmanıyken Orta Asya’ya karşı olan ilgisi (deyimin en geniş

anlamıyla, Moğolistan, Tibet ve Çin'in Batı bölümleri de dahil olmak üzere) sebebiyle hem moğolca, hem de özellikle Uygur türkçesinde uzman bir türkolog olmuştu. Derin dil bilgisi başka dilleri gerek Asya, gerekse Avrupa da kapsamaktaydı. Dilci olduğu kadar iyi bir tarihçi ve filolog da olan P. Pelliot eserinin önemli bir bölümünün Orta ve Yukarı Asya'nın ortaçağ türkolojisine ayırmıştı.

Türk Uygur kültürünün zenginliğini aydın Fransız halkına tanıtmada pek çok katkısı bulunmuş ve bizim de bir yıl boyunca takip edebildiğimiz Collège de France'daki derslerinde çoğunlukla Uygur metinlerini açıklardı: öylesine bir durulukla ki; her bir dinleyici ve hattâ bu zor filolojide henüz acemi olanlar bile onu anlardı. Orta Asya'dan bizzat getirdiği Tibet harfleriyle yazılı uygurca bir budist din kitabının açıklamasını dinlediğimi hatırlıyorum. Açıklamaları öylesine anlaşılırdı ki; o sıralarda Collège'nin derslerinin halka açık olmasından istifade eden ve kötü havadan dolayı derse girip biraz ısınmaya çalışan bir serserinin dahi ilgisini çekmişti. Hattâ bu adamcağız bazen yeri geldiğinde sorular sorunca, Pelliot tıpkı seçkin bir meslekdaşına cevap veriyormuşçasına saygıda kusur etmiyordu.

Paul Pelliot'nun derslerinin ve sayısız makalelerinin Türkologlar için en öğretici yanı dinleyicilerine de aksettirdiği Türk-Moğol dillerinin mukayesesi ile Türk ve Moğol toplumları arasındaki kültürel ve tarihî bağların incelenmesine olan merakıydı. *Notes sur l'histoire de la Horde d'Or* (Altınordu Tarihi Hakkında Bazı Notlar) özellikle türkçe-moğolca konulu eseri bu alanda yapılan buluşların parlak bir timsalidir. Pek çok makale bırakmıştır, bunlardan bazıları ölümünden sonra, çince ve moğolca uzmanı ve öğrencisi olan Louis Hambis tarafından yayınlanmıştı, bir de, çevirisi ve yayını yarım kalan *l'Histoire secrète des Mongols* (Moğolların Gizli Kalmış Tarihi) vardır. Paul Pelliot sayesinde, çince uzmanları ya da en azından aralarından bazıları, Moğol ve Türklerin oturduğu Orta Asya ülkeleri ile Çin arasındaki kültürel ilişkilerle ilgilenmişlerdi. Yönettiği *Toung-pao* adlı uluslararası sinoloji-Çin araştırmaları- dergisinde bu konuda yayınladığı önemli makaleleri vardır.

Jean Deny ve Paul Pelliot gibi bilginler sayesinde artık Fransa'da türkoloji tamamen esaslı bir bilimsel araştırma dönemine girmiş, böylece Şark Dilleri Okulu'nun kuruluşundaki sebep olan politik ve ticarî amaçlarından sıyrılmıştı.

Sanat tarihi ve mimarî alanında ise bir başka bilim adamını, diğerlerinin yaşıtı ve Jean Deny'nin arkadaşı olan Albert Gabriel'i görmekteyiz.

Kendisi Fransa'da Türk kültürünün en parlak yanlarından bazılarının tanınmasında büyük bir rol oynamıştı. Collège de France'da profesörlük ve uzun yıllar boyunca İstanbul'daki Fransız Enstitüsü'nde müdürlük yapan Gabriel, bilimsel çalışmalarının ötesinde Fransa ve Türkiye arasındaki kültürel temasların geliştirilmesinde fevkalade müspet bir işi de gerçekleştirmişti.

Jean Deny, Paul Pelliot ve Albert Gabriel, her biri kendi alanında bize göre, dönemlerinde Fransa'daki Türk araştırmalarının gelişmesine katkıda bulunan belli başlı üç şahsiyettir. Onların yanısıra, başka şarkiyatçılar da aynı yönde hareket etmişlerdi. Bunlardan bazılarının çalışmalarından bahsetmek isterdik, ama ayrıntılı bir rapor gibi değil de, daha ziyade konunun genel bir özetini sunduğumuz bu kısa konuşmamız için bize ayrılan sürenin kısıtlı olması, bize layık oldukları saygıyı burada bir kere daha belirtmekten alıkoymaktadır. Aralarından bazı tarihçilerin isimlerini anarak, her ne kadar kendileri türkolojide tam anlamıyla uzman olmasalar da, çalışmalarında Türk topluluklarının tarihine yer vererek veya Türk edebiyatının bir kaç eserini yaptıkları tercümelemlerle tanıtan bazı şarkiyatçılardan da bahsetmek yerinde olacaktır.

Bu kabiliyetler sayesinde Türk incelemeleri II. Dünya Savaşının sonunda Fransa'da büyük ilerlemeler kaydetmişlerdi. Fransadaki bu gelişmelerin tarihini konu edindiğimiz bu genel özetle şunu da belirtmeyi unutmamalıyız: bu ilerlemeler büyük çapta Türk-Fransız ve diğer milletlerarası bilimsel işbirliği sayesinde. Aslında, modern türkoloji bu işbirliği ile gelişmiş ve gelişecektir. Daha önceden Thomsen, Radloff veya Bang-Kaup gibi seçkin âlimlerin (en büyüklerinin arasından ancak birkaç isim verebilmek için) XIX. asır sonu ile XX. asrın başı arasında, en ileri filolojilerin seviyesiyle mukayese edilebilecek bilimsel bir seviyeye türkolojiyi getiren araştırmalarda rol oynadıklarını belirtmiştik. Türkiye'de bu sırada, bu bilimin gelişmesine önemli ölçüde yardım eden modern bir türkoloji gelişmekteydi. Bu suretle, Jean Deny'nin çoğu zaman önemini belirttiği Şemseddin Sami Bey'in lûgat yapımı çalışmaları, sonra Köprülüzade Mehmed Fuat'ın filolojik ve tarihî araştırmaları da türkolojiye büyük katkıda bulunmuştu.

İşte bütün bu âlemlerin çabalarının birleşmesi asrımızın ilk yarısında türkolojinin bilimsel olgunluğa erişmesini sağlamıştı.

İçinde yaşadığımız bir sonraki dönem, yayınların çoğalmasıyla birlikte, türkoloji araştırmalarının devamlı olarak arttığı dönemdir. Bu dönem

ayrıca milletlerarası, özellikle de Türkiye ve diğer milletler arasında, bilimsel işbirliğinin hızla geliştiği bir dönemdir.

Diğer ülkelerde olduğu gibi Fransa'da da türkoloji gitgide artan bir gelişme kaydetmiştir, bu konudaki çalışmalar ise bu kısa özetimizde envanterini veremeyeceğimiz kadar çok sayıya ulaşmıştır. Bu yüzden de şu anda, Türk araştırmalarına katkıda bulunan şahısları değil de, kurumları gözden geçirip, bilimsel yönelişleri mümkün olduğu kadarıyla belirlemeye çalışacağız.

Öğretim alanında, Şark Dilleri Okulu (pek çok defa isim değiştirip, günümüzde Institut National des Langues et Civilisations Orientales [Şark Dilleri ve Uygarlıkları Millî Enstitüsü] adını almıştır) yüksek öğretimde, öğrencilerin önceden herhangi bir hazırlık yapmadan türkçe öğrenebildikleri tek kuruluştur.

Türkçe dersleri geçmişte olduğu gibi üç yıla dağıtılmıştır. Dil dersleri en esaslı yeri tutmaktadır, ama, öğrenciler aynı zamanda üç yıl boyunca, edebiyat, tarih, islamoloji ve coğrafya derslerini de görmektedirler. Öğretim sonunda kuruluş kendi tasdiknamesini vermektedir.

1883'te uzun bir bocalama devresinden sonra Dil Oğlanları Okulu'nun ortadan kalkmasıyla, Şark Dilleri Okulu türkçe öğretiminde hazır bir monopole sahip olmuştu. Tek sakıncası, bütün çalışmaların Paris'te toplanmasıydı. Ancak son yıllarda, türkologların yetişmelerinde yararları bulunan Aix-en-Provence ve Strasbourg Üniversitelerinde de türkçe kürsüleri açılmıştır. Bu üniversiteler çeşitli lisansları da içine alan türkçe sertifikaları vermektedir. Türkçe dersleri bir de Montpellier ve Lyon Üniversitelerinde, genel dilbilim lisansları içinde yer almaktadır.

Öte yandan, 1963'te Paris Üniversitesi'nde bir Türk İncelemeleri Enstitüsü kurulmuştur. Bu Üniversitenin bölünmesinden sonra Sorbonne Nouvelle (Paris III) Üniversitesi'ne bağlanmıştır. Bu Üniversitede, INALCO'daki öğretimle sıkıca temas halinde olan bir de türkçe kürsüsü açılmıştır.

Yüksek öğretim seviyesindeki Türk araştırmalarının gelişmesi (bize göre aslında yetersizdir ve Fransa'da bulunan Türklerin sayıları göz önüne alınırsa, orta öğretime de konulacak türkçe dersleriyle takviye edilmelidir) araştırma enstitülerinin daha geniş oranlarda gelişmesini de beraberinde getirmiştir.

1950'lerden itibaren (Sorbonne'a yerleştirilen) "Ecole Pratique des Hautes Etudes" (Pratik Yüksek Araştırmalar Okulu)'nun Filoloji ve Tarih

Bilimleri bölümünde bir Türk Tarihi ve Filolojisi dalı açılmıştır. Bu dalın amacı araştırmanın öğretilmesidir. Bu öğretim özellikle, eski türkçenin filolojisi ile (Uygur kitâbeleri, elyazmaları, Karahan türkçesi) Orta Asya ve Güney Sibiryâ Türk Dillerinin filolojisi konularını ihtiva etmektedir. Mukayeseli dilbilim önemli bir yer tutar ve Türk-Moğol dillerinin mukayesesini de içine almaktadır. Aynı zamanda etnoloji meseleleri de ele alınmaktadır. Öğretim daha ziyade eski veya çağdaş metinlerin incelenmesine dayanmaktadır. Öte yandan, Ecole des Hautes Etudes en Sciences Sociales (Sosyal Bilimler Yüksek Okulu)'nda bir İnceleme bölümü Türkler ve Doğu Avrupa arasındaki temasların tarihine ayrılmıştır.

Bu bölüm önemli miktarda Osmanlı arşiv belgesi mikrofilmlerine sahiptir ve Fransız Bilimsel Araştırma Merkezi'ne (CNRS) bağlı bir ekip tarafından araştırmalar yürütülmektedir. Bu ekip aynı zamanda gerek Fransız, gerekse yabancı diğer türkoloji araştırmacıları yapan kuruluşlarla da sıkı bir işbirliği halindedir.

Fransız Bilimsel Araştırma Merkezi'nin (CNRS) Fransa'daki şarkiyat ve özellikle de türkoloji incelemelerindeki rolü şimdi çok büyüktür. Bu önemli kuruluş, hem araştırmacıları bünyesine almakta, hem de yüksek öğretim kurumlarıyla ortaklaşa oluşturduğu araştırma ekipleriyle türkolojinin gelişmesine büyük ölçüde destek olmaktadır. Yine bu kuruluş, özellikle Paris'teki Türk İncelemeleri Enstitüsü'nün başlıca bilimsel faaliyetini çeyrek asırdan beri sağlamaktadır. Bu Merkez, bir ortak çalışma kontratıyla kendisine araştırmacılar ve kredi bulmaktadır. Bununla da 12 kişilik bir Türk araştırmaları ekibi oluşturmaktadır. Bu ekibin dörtte üçü Fransız Bilimsel Araştırma Merkezi'nden araştırma yöneticisi veya araştırma görevlileri tarafından oluşturulmaktadır. Yine bu Merkez, Fransız türkoloji dergisi olan *Turcica* için de para kaynağı olmaktadır. Bu dergi her yıl yaklaşık 350 sayfalık makaleleriyle bir derleme kitabıdır, Fransız ve milletlerarası işbirliğinden faydalanmaktadır.

Araştırmacıların ve eğitimci-araştırmacı Fransızların ürettikleri çok sayıda ve değişik türkoloji çalışmalarını ne anlatmaya, ne de yazarlarının adlarını teker teker saymaya şu anda vaktimiz elvermemektedir. Bununla birlikte, emekli olmalarına rağmen bilimsel faaliyetlerini aksatmayan âlim meslekdaşlarımıza hak ettikleri saygıyı göstermemiz açısından birkaç istisna yapacağız: önemli bir "Osmanlılardan önceki Türkiye" uzmanı olan Prof. Claude Cahen önceden İngilizce olarak yayınlanmış olan muhteşem eserinin ilâveli ve güncelleştirilmiş son şeklinin Fransızca tercümesini baskıya vermiştir. Osmanlı Devleti tarihçisi olan seçkin Prof. Robert Mantran

ise şu anda, kendisinin de katıldığı önemli bir Osmanlı tarihi toplu kitabını yönetmektedir. Prof. Irène Melikoff'a gelince, kendisi edebiyat tarihi ile Türkiye'deki derunî İslam mezhepleri tarihi uzmanıdır. Bir de, Fransa'daki Türk incelemelerinin gelişmesine önemli yardımları dokunan Türk âlimlerine teşekkürlerimizi belirtmek istiyoruz: Şark Dilleri Okulu'nda Jean Deny'yle beraber 1929'la 1939 arasında türkçe dersleri veren ve Türkiye'deki bilimler tarihi konusundaki çalışmalarıyla yeni ufuklar açan büyük kültür adamı Rahmetli Adnan Adıvar. Ayrıca Prof. Pertev Naili Boratav. Kendisi uzun yıllar Fransız Bilimsel Araştırma Merkezi'nde araştırma sorumlusu olarak çalışmış ve Ecole Pratique des Hautes Etudes Okulu'nda da konferans görevlisi (chargé de conférence) işini üstlenmiştir; Paris'teki Türk İncelemeleri Enstitüsü'nün araştırma ekibinin çalışmalarına yardımcı olmuştur, halen bu Enstitü'de Halk Edebiyatı ve Türk Folkloru incelemelerini yönetmektedir.

Daha genç kuşaklardan olan başka Türk araştırmacıları da Fransız türkolojisinin gelişmesinde önemli bir rol oynamakta ve çeşitli öğretim dallarıyla işbirliği yapmaktadırlar. Onlara karşı da minnet borçluyuz.

Kısa özetimizi bitirirken, Türk ve Fransız türkologları arasında daimî bir bağ oluşturan ve Türkiye'de bulunan oldukça eski ama baştan sona yenilenen bir kurumdan daha bahsedeceğiz. Bu kurum, bilimsel araştırmacıları bünyesinde toplayarak genç Fransız türkologlarının yetişmesinde büyük ölçüde fayda sağlamaktadır: biraz önce İstanbul'daki Fransız Enstitüsü olarak andığım, neyse ki; sonradan Fransız Anadolu Araştırmaları Enstitüsü adını alan kuruluştur. Uzun yıllar, Türkiye arkeolojisi uzmanı Albert Gabriel, sonra, yakın bir tarihe kadar, özellikle Türklerden önceki Anadolu arkeolojisinde araştırmalar yapan seçkin müdürler tarafından yönetilmiştir. O tarihlerden beri, araştırmacıları arasında, Robert Mantran gibi parlak bir bilimsel kariyer yapan türkologları bünyesinde barındırmıştır.

En son dönemde ise, türkologların sayısı artmış ve bunlardan bazıları da daha şimdiden Fransız türkolojisi içinde yeni nesillerin geleceğini garantilemiştir.

Bu eğilim türkolojinin sürekli gelişmesine doğru gitmektedir. Artık şimdi bu kuruluşun başında, tam bir türkolog, tarihçi ve filolog olan birinin bulunmasıyla bu durum ispatlanmaktadır. Bu yönetici Türk-Fransız bilimsel işbirliğinin gelişmesine katkıda bulunmak amacıyla, özellikle türkolojinin çeşitli alanlarında çok faydalı bir faaliyet göstermektedir.